

Paweł Gut*

Biografia archiwalna Bogdana Frankiewicza (1923–2003)

Archiwum Państwowe w Szczecinie w ciągu 75 lat działania, stanowiło instytucję skupiającą wiele interesujących zawodowo, naukowo i społecznie osób. Do nich należy na pewno doktor Bogdan Frankiewicz, zawodowo związany ze szczecińskim archiwum przez 47 lat, od 1 września 1952 r. do 22 lutego 1999 r.¹

Bogdan Frankiewicz urodził się 3 sierpnia 1923 r. w Kostrzynie Wielkopolskim. Jego rodzicami byli Irena z domu Pisarczyk i Czesław Frankiewicz, technik budowlany, pracujący w Polskich Kolejach Państwowych². Z tego powodu rodzina zmieniała miejsca zamieszkania. Po ukończeniu w 1936 r. szóstej klasy szkoły powszechnej w Wyrzysku, trzynastoletni Bogdan Frankiewicz, został przyjęty do Państwowego Gimnazjum i Liceum im. Bolesława Krzywoustego w Nakle nad Notecią. W szkole należał do organizacji młodzieżowej „Straż Przednia Polskiego Związku Zachodniego”. W momencie wybuchu II wojny światowej ukończył on trzy klasy gimnazjum³.

W trakcie wojny, już jesienią 1939 r. Bogdan Frankiewicz został wezwany na roboty przymusowe. Od 1940 r. przez dwa lata pracował w zakładzie budowlanym i tartaku Wilhelma Bohlmanna w Wyrzysku (W. Bohlmann Sägewerk Baugeschäft Holzhandlung Wirsitz). Początko-

* Dr hab. Paweł Gut – pracownik Archiwum Państwowego w Szczecinie, kierownik Oddziału I – Materiałów archiwalnych wytworzonych do 1945 r., wykładowca Akademii Pomorskiej w Słupsku. Zainteresowania badawcze: historia nowożytna, archiwistyka.

¹ Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej APSz), Archiwum Zakładowe – Akta personalne (AZ–AP), sygn. 303, s. 1–2.

² Małżeństwo Frankiewiczów prócz syna Bogdana, doczekało się jeszcze córki, Marii. Czesław Frankiewicz pracował jako urzędnik techniczny (budowlany) w Polskich Kolejach Państwowych. W czasie II wojny światowej pracował jako robotnik w firmie budowlanej i tartaku Wilhelma Bohlmanna w Wyrzysku (W. Bohlmann Sägewerk Baugeschäft Holzhandlung Wirsitz). Po zakończeniu wojny wrócił na krótko do pracy na kolei, aby następnie zostać dyrektorem oddziału w Zielonej Górze Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych. Irena Frankiewicz nie pracowała, zajmowała się domem. APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 10–13, 20.

³ APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 5, 14.

wo zatrudniony był jako robotnik, następnie ze względu na stan zdrowia przeniesiono go do pracy w biurze firmy na stanowisko gońca⁴.

W sierpniu 1942 r. został zwolniony z firmy budowlanej i zatrudniony jako pracownik pomocniczy w niemieckim Starostwie Powiatowym w Wyrzysku (Landratsamt Wirsitz). Tu pracował w Wydziale Opieki Społecznej (Versorgungsabteilung). W trakcie tej pracy wykradał formularze dokumentów urzędowych, które przekazywał konspiracji polskiej, ostrzegał osoby przed sterylizacją, a także niósł pomoc więźniom obozu w Potulicach.

W sierpniu 1944 r. hitlerowcy wywieźli Bogdana Frankiewicza wraz z tysiącem mężczyzn z powiatu wyrzyskiego do obozu pracy w majątku Pusta Dąbrówka koło Brodnicy. Tam zatrudniono go do budowy umocnień ziemnych na granicy Prus Wschodnich, które miały stanowić kolejną linię obrony na froncie wschodnim dla wojsk niemieckich przed zbliżającą się Armią Radziecką. W obozie pracy przy kopaniu transzei pracował do stycznia 1945 r.⁵.

Po powrocie do wyzwolonego już spod okupacji niemieckiej Wyrzyska, w lutym 1945 r. znalazł zatrudnienie w Wydziale Rolnym i Reform Rolnych miejscowego starostwa. Ponadto jako członek Milicji Miejskiej zajmował się eskortą jeńców Wehrmachtu oraz nadzorem nad niemiecką ludnością, która znajdowała się jeszcze w mieście⁶. Następnie wraz z rodzicami przeniósł się do Osieku nad Notecią i pracował w sekcji tamtejszego odcinka drogowego PKP (26.02.1945–30.04.1945) na stanowisku młodszego referenta.

W maju 1945 r. Bogdan Frankiewicz powrócił do szkoły średniej. Początkowo uczył się w swoim przedwojennym gimnazjum w Nakle, a następnie przeniósł się do szkoły do Poznania. Tam ukończył liceum i zdał maturę w 1946 r. Jesienią tego roku został przyjęty na studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Jednak w 1947 r.

⁴ Firma Wilhelma Bohlmanna zajmowała się m.in. demontażem dzwonów kościelnych na zajętych przez Niemców polskich terenach i włączonych do Rzeszy (województwo poznańskie, pomorskie), które przeznaczano na przetopienie dla przemysłu militarnego. Bogdan Frankiewicz w trakcie pracy w firmie Bohlmanna sporządził spis zrabowanych dzwonów, który w 1945 r. przekazał Kurii Biskupiej w Poznaniu i Wydziałowi Kultury Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego. APSz, Zbiór Bogdana Frankiewicza, sygn. 93, s. 1. A. Łazarek, *Nekrologia 2003: Frankiewicz Bogdan*, „Kronika Szczecina” 2003, Nr XXII, Szczecin 2004, s. 297–299.

⁵ APSz, Zbiór Bogdana Frankiewicza, sygn. 93, s. 2.

⁶ Tamże, s. 3.

zmienił profil studiów, przeniósł się na Wydział Humanistyczny – Sekcja Języków Obcych na kierunek Filologia Romańska⁷. Studiując jednocześnie pracował w Centralnym Zarządzie Wytwórni Materiałów Budowlanych w Poznaniu (1.08.1947–30.04.1948) na stanowisku pomocnika referenta personalnego, a następnie w biurze Bratniej Pomocy Uniwersytetu Poznańskiego (1.10.1948–31.12.1949) na stanowisku referenta w Wydziale Kultury⁸.

W trakcie studiów otrzymał stypendium rządu francuskiego (Ministerstwo Oświaty i Instytut Francuski) i w 1950 r. przebywał na studiach „Kultura i filologia francuska” na uniwersytecie w Lyonie⁹.

Po powrocie ze stypendium kontynuował studia filologiczne i 20 grudnia 1951 r. zdał egzamin magisterski przed komisją egzaminacyjną Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Poznańskiego¹⁰.

Po ukończeniu studiów Bogdan Frankiewicz nie mając stałej pracy zajmował się tłumaczeniami z języka francuskiego, niemieckiego, a także angielskiego, a następnie w semestrze letnim 1952 r. pracował w szkole prowadzonej przez Księżę Misjonarzy św. Rodziny w Bąblinie Wielkopolskim koło Obornik¹¹.

W lipcu 1952 r. w trakcie pobytu w Szczecinie, podjął starania o zatrudnienie w tutejszym Wojewódzkim Archiwum Państwowym. 10 sierpnia przesłał oficjalne podanie. Dyrektor Irena Okón podpisała umowę o pracę z Bogdanem Frankiewiczem 1 września 1952 r. Został on zatrudniony na stanowisku kierownika Powiatowego Archiwum Państwowego w Stargardzie Szczecińskim¹².

Powiatowe Archiwum Państwowe w Stargardzie Szczecińskim zostało powołane zgodnie z dekretem o archiwach z 1951 r. i zarządzeniem

⁷ APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 88–89.

⁸ Tamże, s. 5–6, 15–16, 18.

⁹ Tamże, s. 88–89.

¹⁰ Tamże, sygn. 303, s. 25.

¹¹ W szkole w Bąblinie pracował od 1 lutego do wakacji w 1952 r. APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 5–6.

¹² Umowę o pracę zawartą między dyrektorem Ireną Okón a Bogdanem Frankiewiczem zatwierdził Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych 13 września 1952 r. na podstawie informacji, iż Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Szczecinie nie zgłosił do niej żadnych zastrzeżeń. APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 7, 10–13, 43–47; B. Frankiewicz, *Refleksje o pracy w archiwum szczecińskim*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 1993, nr 8, s. 187.

Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych ze stycznia 1952 r.¹³. Bogdan Frankiewicz był jego organizatorem i pierwszym kierownikiem. Pracował w Stargardzie przez rok¹⁴. Jesienią 1953 r. podjął starania o przejście do centrali Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie. Jego podanie o przeniesienie do Szczecina zbieżne było z oczekiwaniem dyrektora Ireny Okón, która za zgodą NDAP powołała Bogdana Frankiewicza na asystenta archiwalnego i kierownika Działu III - Akt przedsiębiorstw i innych instytucji gospodarczych WAP Szczecin z dniem 1 listopada 1953 r.¹⁵.

Bogdan Frankiewicz wśród szczecińskich archiwistów, 1954 r.

¹³ J. Tandecki, *Archiwa Państwowe w latach 1944–1989*, Toruń 2017, s. 46–50.

¹⁴ APSz, sygn. 5, 14, 15, 106. Na stanowisku kierownika PAP Stargard Bogdana Frankiewicza zastąpiła Maria Rock.

¹⁵ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 51–55.

W szczecińskim archiwum zajmował się początkowo aktami gospodarczymi, napływem dokumentacji po zlikwidowanych w latach 1948–1950 instytucjach gospodarczych. Doświadczenie w pracy z dokumentacją przedsiębiorstw było podstawą do powołania B. Frankiewicza w 1957 r. na członka Wojewódzkiej Komisji Brakowania Akt¹⁶.

Jeszcze w 1955 r. Bogdan Frankiewicz został przeniesiony na etat archiwisty, a w listopadzie 1956 r. otrzymał tytuł starszego archiwisty. W tym czasie zreorganizowano również strukturę WAP w Szczecinie i od 1955 r. Bogdan Frankiewicz pełnił funkcję kierownika Oddziału III - Akt instytucji samorządowych, kościelnych, szkolnych, stowarzyszeń i organizacji. Ponadto pełnił funkcję opiekuna archiwalnego dla pięciu powiatowych archiwów państwowych w Białogardzie, Gryficach, Słupsku, Stargardzie Szczecińskim i Szczecinku¹⁷. W następnych latach awansował na kolejne stopnie struktury naukowej archiwistów, zostając asystentem naukowo-badawczym (1963), adiunktem naukowo-badawczym (1 maja 1965), a następnie adiunktem archiwalnym¹⁸.

Bogdan Frankiewicz na zebraniu u dyrektora
dr Henryka Lesińskiego, lata 60. XX w.

W archiwum w Stargardzie Szczecińskim, następnie w Szczecinie zajmował się inwentaryzacją archiwaliów miejskich i administracji państwowej XIX i XX w. w języku niemieckim. Porządkował wówczas landraturę łobeską i Kolegium Szkolne Prowincji Pomorskiej, które zabezpie-

¹⁶ Tamże, sygn. 303, s. 29.

¹⁷ APSz, APS, sygn. 5; APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 57–60, 67.

¹⁸ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 33, 39, 82.

czył w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Łobzie¹⁹. W latach 50. XX w. uczestniczył w pracach inwentaryzacyjnych nad aktami szwedzkimi (Rejencja Szwedzka, Szwedzkie Archiwum Lenne w Stralsundzie, Rugijski Sąd Landwójtowski), książęcymi (Archiwum Książąt Szczecińskich, Archiwum Książąt Wołogoskich) i brandenbursko-pruskimi (Dyrekcja Ziemstwa Kredytowego w Słupsku, Generalna Dyrekcja Handlu Morskiego)²⁰.

W zakresie naukowego opracowania zasobu archiwalnego, Bogdan Frankiewicz zajmował się przede wszystkim zespołami akt miejskich. Pierwszy inwentarz książkowy Bogdana Frankiewicza obejmował Akta miasta Barlinka. Inwentarz ten sporządził jeszcze w PAP w Stargardzie 1953 r. Kolejne pomoce archiwalne tego typu wykonał dla Bań, Białogardu, Białego Boru, Drawna, Drawska, Gryfic, Gryfina, Ińska, Jastrowia, Kamienia Pomorskiego, Lędyczka, Maszewa, Morynia, Nowego Warpna, Okonka, Trzcińska Zdroju i Świnoujścia. Inną grupą zespołów, dla których opracował inwentarz książkowy były archiwalia cechów pomorskich miast i miejscowości²¹. Ponadto w latach 50. i 60. XX w. opracował inwentarze dla archiwaliów po 1945 r.: Izba Przemysłowo-Handlowa w Szczecinie, Wojewódzki Komitet Pokoju, Wojewódzki Komitet Opieki Społecznej, Biuro Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie (do 1950), Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Szczecinie czy Służba Polsce²². W Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Szczecinie Bogdan Frankiewicz był również opiekunem zbiorów specjalnych, na które składały się kartografika i pieczęcie²³. Ważnym osiągnięciem Bogdana Frankiewicza w zakresie opracowania szczecińskich archiwaliów było autorstwo czterech rozdziałów w wydany w 1964 r. przewodniku po zasobie WAP w Szczecinie²⁴.

¹⁹ B. Frankiewicz, *Refleksje o pracy w archiwum szczecińskim*, s. 188.

²⁰ Bogdan Frankiewicz w pracach nad aktami książęcymi wspomagał dr. Alfreda Wielopolskiego.

²¹ P. Gut, *O zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie do 1945 r.*, w: *Mundus archii mundus memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*, red. M. Frankel, Szczecin 2007, s. 27.

²² APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 91–95.

²³ P. Gut, *O zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie do 1945 r.*, s. 31.

²⁴ *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik*, red. H. Lesiński, Warszawa 1964. Bogdan Frankiewicz był autorem rozdziałów, w części pierwszej (akta do 1945 r.): IV. Akta instytucji samorządowych, kościelnych, szkolnych, stowarzyszeń i organizacji; VI. Zbiór kartograficzny; w części drugiej (akta od 1945 r.): Wstęp – rozwój administracji polskiej na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950; III. Akta instytucji samorządowych, szkolnych, społeczno-kulturalnych, stowarzyszeń i organizacji.

Jeszcze w Stargardzie Szczecińskim, a następnie w Szczecinie brał czynny udział w kształtowaniu narastającego zasobu archiwalnego, prowadząc wizytacje i kontrole składnic akt, archiwów zakładowych. Ponadto prowadził szkolenia dla urzędników w gromadzkich, miejskich i powiatowych radach narodowych w zakresie prowadzenia kancelarii i obiegu dokumentacji. Wizytował i kontrolował też składnice przedsiębiorstw państwowych, spółdzielni, a także instytucji kultury czy urzędów specjalnych, m.in. składnice dokumentacji geodezyjnej²⁵.

W latach 1961–1962 w ramach umowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Niemieckiej Republiki Demokratycznej, uczestniczył w wymianie archiwaliów między obu państwami. Wówczas też nawiązał pierwsze kontakty z Landesarchiv w Greifswaldzie, wieloletnią współpracę i znajomość z ówczesnym dyrektorem greifswaldzkiej placówki Joachimem Wächterem, a także Manfredem Herlingiem z archiwum uniwersyteckiego, oraz Herbertem Ewe ze Stadtarchiv w Stralsundzie. W późniejszych latach do grona współpracowników niemieckich dołączyli Roswita Hanske, Uwe Rodig i Johannes Kornow²⁶.

W 1970 r. w szczecińskim archiwum przeprowadzono reorganizację. W jej wyniku Bogdan Frankiewicz, który już we wcześniejszych latach zajmował się archiwaliami współczesnymi, został kierownikiem Oddziału III akt wytworzonych od 1945 r. W tym czasie prócz opracowania zasobu z okresu Polski Ludowej, zajmował się nadal nadzorem nad narastającym zasobem archiwalnym, prowadził kontrole archiwów zakładowych, nadzorował brakowanie dokumentacji niearchiwalnej w kontrolowanych instytucjach, opiniował normatywy kancelaryjno-archiwalne, przejmował archiwalia do zasobu archiwum. Ponadto wykonywał kwerendy naukowe i socjalne w zasobie szczecińskiego archiwum²⁷. Do jego najważniejszych opracowań archiwalnych tego okresu należy inwentarz książkowy ze wstępem do najcenniejszego zespołu z okresu 1945–1950, Urzędu Wojewódzkiego Szczecińskiego.

W 1980 r. był ponownie ekspertem w kolejnej wymianie archiwaliów między Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną. W ramach komisji ds. wymiany brał czynny udział w przejęciu akt z NRD oraz prze-

²⁵ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 110; B. Frankiewicz, *Refleksje o pracy w archiwum szczecińskim*, s. 187; K. Kozłowski, *Bogdan Frankiewicz – archiwista i historyk Pomorza Zachodniego*, „Informator Archiwalny” 1983, nr 11, s. 9.

²⁶ B. Frankiewicz, *Refleksje o pracy w archiwum szczecińskim*, s. 190.

²⁷ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 130.

przewodził podział przekazanych archiwaliów zgodnie z pertynencją terytorialną między archiwa państwowe²⁸.

W latach 80. XX w. Bogdan Frankiewicz stał się ponownie opiekunem archiwaliów do 1945 r. Kierował oddziałem I Archiwum Państwowego w Szczecinie, w gestii którego było opracowanie zasobu „niemieckiego”²⁹. W latach 1983–1989 opracował inwentarze ze wstępami do Zbioru akt gmin żydowskich z Pomorza Zachodniego, Fundacji Mariackiej w Szczecinie i Związku Samorządowego Prowincji Pomorskiej. Ponadto w jego zakresie pracy leżały kwerendy genealogiczne i naukowe dla zagranicznych użytkowników³⁰. W tym też okresie, a także pracując już w latach 90. XX w. na pół etatu, znaczą część czasu poświęcał prowadzeniu kwerend w zespole Prezydium Policji w Szczecinie w aktach osobowych i kartotekach robotników przymusowych, w związku z akcjami Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, nadania byłym robotnikom przymusowym świadczeń emerytalnych, a następnie wypłatą zapomóg przez Fundację Polsko-Niemieckie Pojednanie dla osób poszkodowanych przez III Rzeszę³¹.

Doktor Bogdan Frankiewicz, mimo przejścia na emeryturę 29 grudnia 1988 r. kontynuował pracę w szczecińskim archiwum w niepełnym wymiarze czasu pracy (1/2 etatu)³². Pracował nieprzerwanie jeszcze przez kolejne 10 lat, do lutego 1999 r. W tym czasie uczestniczył w pracach nad opracowaniem zasobu, a także nadal prowadził kwerendy, przede wszystkim wspomniane już dla byłych robotników przymusowych³³. Będąc na „pełnej” emeryturze wciąż służył szczecińskiemu archiwum swą wiedzą i kompetencją.

²⁸ Akta przekazane przez NRD zgromadzono w WAP w Szczecinie Oddział w Płotach. Stąd archiwalia wydzielane przez dr. B. Frankiewicza przekazywano do właściwych archiwów państwowych w Polsce: B. Frankiewicz, *Akta z NRD przejęte przez WAP w Szczecinie*, „Archeion” 1983, t. 76, s. 286–288.

²⁹ APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 161.

³⁰ APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 183–186.

³¹ K. Kozłowski, *Kilka słów na pożegnanie wybitnego archiwisty i znanego historyka Pomorza Zachodniego dr. Bogdana Frankiewicza (1923–2003)*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 2003, nr 17, s. 9.

³² Świadcstwo pracy Bogdana Frankiewicza z 6 grudnia 1988 r. APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 39.

³³ Świadcstwo pracy Bogdana Frankiewicza z 22 lutego 1999 r. APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 1–2.

W trakcie pracy w archiwum szczecińskim Bogdan Frankiewicz podnosił kwalifikacje archiwalne na kursach organizowanych przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych. W październiku 1953 r. uczestniczył w Kursie dla młodszego personelu naukowego archiwów państwowych, który został zorganizowany w Szczecinie³⁴. W 1955 r. był słuchaczem kursu dla kierowników powiatowych archiwów państwowych³⁵. W 1957 r. odbył następne szkolenie archiwalne zorganizowane przez NDAP³⁶. Trzy lata później, w dniach 14–24 września 1960 r. był słuchaczem kursu podstaw konserwacji zabytków papierowych. Organizatorem szkolenia była NDAP wraz Archiwum Głównym Akt Dawnych i Biblioteką Narodową³⁷. W kolejnych latach uczestniczył nadal w licznych w szkoleniach, także jako wykładowca, archiwista przekazujący swą wiedzę i doświadczenie młodszymi adeptom archiwistyki.

W 1971 r. został powołany przez NDAP do zespołu naukowego do spraw dokumentacji technicznej, jej wartościowania i przejmowania jej do zasobu archiwów państwowych³⁸. W 1974 r. uczestniczył w kursie opracowania dokumentacji audio-wizualnej³⁹.

Kwalifikacje zawodowe – warsztat archiwalny i historyczny, szczególnie kompetencje językowe (niemiecki, francuski, hiszpański, włoski, angielski) Bogdana Frankiewicza, były oceniane bardzo wysoko. Doceniano jego rzetelność, dokładność, pracowitość i sumienność. Według zwierzchników był pracownikiem wszechstronnym, posiadającym łatwość podejmowania nowych zadań i ich realizacji, w oparciu o własną wiedzę, doświadczenie i umiejętność szybkiego poznawania i zdobywania wiedzy na wskazany temat⁴⁰.

Zainteresowania naukowe Bogdana Frankiewicza w pierwszym okresie pracy w archiwum szczecińskim koncentrowały wokół proble-

³⁴ Kurs organizowany przez Ośrodek Szkolenia Urzędu Rady Ministrów, odbył się w Szczecinie w dniach 18 września do 14 października 1953 r. APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 25.

³⁵ Kurs miał miejsce w dniach 2–18 grudnia 1955 r. APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 27.

³⁶ K. Kozłowski, *Bogdan Frankiewicz...*, s. 9.

³⁷ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 30.

³⁸ Tamże, s. 132–133.

³⁹ Tamże, s. 145. W 1975 r. w trakcie wyjazdu naukowego do NRD, prócz kwerendy archiwalnej do tematów historycznych (robotnicy przymusowi, eutanazja w III Rzeszy, Żydzi w III Rzeszy), poznał również osiągnięcia archiwistów wschodnioniemieckich w zakresie zabezpieczenia i opracowania dokumentacji audiowizualnej.

⁴⁰ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 33, 67, 71–72.

matyki rozwoju form kancelaryjnych, organizacji kancelarii i registratur oraz ich archiwizacji na Pomorzu w czasach szwedzkich (1630–1815), a także brandenbursko-pruskich (1653–1806). Przygotował on kilka referatów, które wygłosił na zebraniach naukowych Archiwum Państwowego w Szczecinie⁴¹. Poza tym interesował się historią kartografii pomorskiej, a także pionierskim okresem państwa polskiego na Pomorzu Zachodnim (1945–1950)⁴². Problematyka aktoznawcza i źródłoznawcza, a także dzieje kartografii pomorskiej i budowy struktur państwa, społeczeństwa polskiego na Pomorzu Zachodnim przewijały się w badaniach Bogdana Frankiewicza w kolejnych dziesięcioleciach⁴³.

Jednak najmocniej wciągnęły go badania dotyczące robotników przymusowych, a także zagłady społeczności żydowskiej na Pomorzu Zachodnim w okresie II wojny światowej oraz dziejów Kościoła katolickiego w XIX i XX w. Już w latach 60. XX w. prowadząc badania nad robotnikami przymusowymi Bogdan Frankiewicz korzystał z archiwaliów nie tylko zgromadzonych w archiwach polskich, ale także prowadził kwerendy w archiwach Niemieckiej Republiki Demokratycznej, m.in. na zlecenie Instytutu Zachodniopomorskiego⁴⁴. Impulsem do pracy nad tą tema-

⁴¹ Rozwój form kancelaryjnych w XVII i XVIII w. na przykładzie władz szwedzkich i brandenbursko-pruskich na Pomorzu był pierwszym tematem na napisanie pracy doktorskiej przez Bogdana Frankiewicza. APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 67.

⁴² Pierwsze opracowania poświęcone były m.in. problematyce najdawniejszych map, planów i widoków miast z terenu Pomorza, które znajdowały się do 1945 r. w zasobie pruskiego archiwum w Szczecinie i część z nich w 1945 r. zabezpieczyli polscy archiwiści włączając do zasobu Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie. APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 91–95, 107; B. Frankiewicz, *Zbiory kartograficzne Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Szczecin” 1957, nr 3, s. 26–38; B. Frankiewicz, *Stare plany i widoki Kamienia*, „Szczecin” 1957, nr 4–5, s. 65–72.

⁴³ Jak już wspomniano wyżej był współautorem pierwszego przewodnika po zasobie szczecińskiego archiwum z 1964 r. W 1975 r. opublikował m.in. sprawozdania z 1945 r. o obejmowaniu Pomorza Zachodniego: B. Frankiewicz, *Sprawozdanie sytuacyjne obwodowych pełnomocników Rządu RP na Pomorzu Zachodnim (wrzesień-grudzień 1945)*. Wybór źródeł, „Teki Archiwalne” 1975, nr 15, s. 129–182. W 1996 r. był wydawcą książki regestów dla dokumentów miasta Szczecina: *Regestenbuch der Urkundensammlung der Stadt Stettin 1243 – 1856*. Hrsg. von B. Frankiewicz, J. Grzelak, Bd. 1–2, Szczecin 1996. Innym przykładem opracowania aktoznawczego i archiwoznawczego jest artykuł: B. Frankiewicz, *Pomoce archiwalne w Archiwum Państwowym w Szczecinie sporządzone przed 1945 rokiem*, „Archeion” 1987, t. 83, s. 160–166. Z kolei przykładem kontynuowania badań z zakresu dziejów kartografii na Pomorzu Zachodnim może być artykuł: B. Frankiewicz, *Kartografia zachodniopomorska od wieku XVI do początków wieku XIX*, „Archeion” 1974, t. 61, s. 103–122.

⁴⁴ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 87; B. Frankiewicz, *Refleksje o pracy w archiwum szczecińskim*, s. 189.

tyką badawczą stało się przyjęcie przez Archiwum Państwowe w Szczecinie w końcu lat 50. XX w. akt osobowych i kartotek personalnych robotników przymusowych (80 tys. j.a.) i niemieckich Żydów (2000 j.a.). Dokumentację tę w latach II wojny światowej sporządziła niemiecka policja w Szczecinie, a po II wojnie światowej przetrzymywał ją Urząd Bezpieczeństwa, a następnie Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Bogdan Frankiewicz opracował dla tych archiwaliów robocze inwentarze⁴⁵.

Pierwsze zagadnienie stało się podstawą do napisania rozprawy doktorskiej *Praca przymusowa na Pomorzu Zachodnim w latach 1939–1945* na seminarium profesora Janusza Pajewskiego na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Obrona pracy odbyła się 26 czerwca 1967 r., a uroczysta promocja doktorska 29 grudnia 1967 r.⁴⁶. W dwa lata później dysertacja została opublikowana drukiem w Wydawnictwie Poznańskim⁴⁷.

W kolejnych dziesięcioleciach pogłębiał swą wiedzę o dziejach robót przymusowych w czasach II wojny światowej⁴⁸. Prowadząc badania nad represjami hitlerowskich Niemiec wobec robotników przymusowych, rozszerzył swoje zainteresowania również na problematykę prześladowania społeczności Żydów niemieckich, mieszkańców Pomorza w III Rzeszy, których tragicznym symbolem była deportacja w 1940 r. i następnie eksterminacja w latach 1940–1942⁴⁹. Problematyka ta przewijała się przez

⁴⁵ P. Gut, *O zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie do 1945 r.*, s. 27; W. Mijał, *Problematyka pracy przymusowej w aktach z zasobów archiwów państwowych w Koszalinie i Szczecinie*, w: *Zwangsarbeit in Pommern von 1939 bis 1950/ Praca przymusowa na Pomorzu w latach 1939–1950*, red. P. Gut, U. Kiel, J. Macholak, Szczecin-Greifswald 2014, s. 199–218.

⁴⁶ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 34, 37, 102.

⁴⁷ B. Frankiewicz, *Praca przymusowa na Pomorzu Zachodnim w latach II wojny światowej*, Poznań 1969.

⁴⁸ M. in.: B. Frankiewicz, *Zur Lage der ausländischen Zwangsarbeiter des zweiten Weltkrieges und ihrer Teilnahme am antifaschistischen Widerstandskampf*, w: *Befreiung und Neubeginn. Ausgewähltes und überarbeitetes Protokoll der Wissenschaftlichen Konferenz des Historischen Instituts der Ernst-Moritz-Arndt-Universität am 29. und 30. April 1965*, Hrsg. von J. Schildhauer, Berlin 1966 s. 176–184; B. Frankiewicz, *Życie kulturalno-oświatowe w środowiskach polskich jeńców wojennych i robotników przymusowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1939–1945*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1974, z. 3–4, s. 179–196.

⁴⁹ B. Frankiewicz, *Losy ludności żydowskiej na Pomorzu Zachodnim w latach 1933–1940*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1987, nr 3–4, s. 71–83; B. Frankiewicz, *Das Schicksal der Juden in Pommern nach 1933*, w: *Der faschistische Pogrom von 9./10. November 1938 – Zur Geschichte der Juden in Pommern. Kolloquium der Sektionen Geschichtswissenschaft und Theologie der Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald am 2. November 1988*, Greifswald 1989, s. 43–49.

całe życie twórcze Bogdana Frankiewicza⁵⁰. Kolejnymi badanymi zagadnieniami były sterylizacja i eutanazja w okresie III Rzeszy ludzi ze schorzeniami umysłowymi i fizycznymi⁵¹, następnie sytuacja społeczeństwa niemieckiego w okresie II wojny światowej i po jej zakończeniu (1945)⁵², a także dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu w XIX i XX w., zwłaszcza w okresie nazistowskim⁵³. W zakresie tych tematów współpracował szeroko z badaczami z Polski (m.in. Andrzej Zientarski, Tadeusz Gasztold, Henryk Rybicki) i Niemiec (m.in. Wolfgang Wilhelmus, Rosemarie von Blumenthal)⁵⁴.

Istotnym dla rozwoju archiwalnego i naukowego Bogdana Frankiewicza były wyjazdy szkoleniowe oraz na kwerendy do archiwów we Francji, Włoszech, Danii, Szwecji i do krajów niemieckich. W 1960 r. przez sześć tygodni uczestniczył w Międzynarodowym Technicznym Stażu Archiwalnym (*Stage technique international d'archives*), organizowanym przez Archiwum Narodowe Francji w Paryżu. Starania o wyjazd na staż we Francji, Bogdan Frankiewicz rozpoczął w 1957 r., mimo posiadanych kwalifikacji (biegła znajomość języka francuskiego, praktyka archiwalna) oraz wsparcia dyrektora WAP Szczecin Henryka Lesińskiego i związków zawodowych, czekał na to stypendium trzy lata⁵⁵. Staż w Paryżu obejmował zajęcia w Szkole Archiwalnej (*École nationale des chartes*), a także wizytacje różnego typu archiwów, w tym zakładowych, m.in. koncernu samo-

⁵⁰ Bogdan Frankiewicz zmarł w trakcie przygotowania się do wygłoszenia referatu o Holokauście szczecińskich Żydów w 1940 r. na sesji „Żydzi szczecińscy”, którą zorganizowało Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce Oddział w Szczecinie i Archiwum Państwowe w Szczecinie 27 czerwca 2003 r. K. Kozłowski, *Kilka słów na pożegnanie wybitnego archiwisty...*, s. 7.

⁵¹ B. Frankiewicz, *Steryliizacja i eutanazja w zakładach psychiatrycznych prowincji pomorskiej 1933–1945*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1996, z. 1, s. 111–130.

⁵² Tenże, *Die oppositionelle Gesellschaft in der Nazizeit, Das Beispiel Pommern. Ergebnisse und wichtige Forschungsprobleme*, w: 2. Kolloquium zur Pommerschen Geschichte, Hrsg. von H. Wernicke, Greifswald 1991, s. 139–145; *Stettin/Szczecin 1945–1946. Dokumente-Erinnerungen. Dokumenty-Wspomnienia*, Hrsg. von T. Bialecki, B. Frankiewicz, I. Gudden-Lüddecke, Rostock 1994.

⁵³ B. Frankiewicz, *Z życia religijnego Polaków na Pomorzu Zachodnim 1933–1945*, „Rocznik Słupski” 1982/1983, s. 74–96.

⁵⁴ Historia pomorskich Żydów stała się nicią do nawiązania współpracy przez Bogdana Frankiewicza m.in. z profesorem Wolfgangiem Wilhelmusem z Greifswaldu.

⁵⁵ APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 62, 67–68.

chodowego Renault⁵⁶. Prócz zdobytej wiedzy ogólnej i specjalistycznej z archiwistyki, wyjazd ten zaowocował kolejnym obszarem zainteresowania naukowego B. Frankiewicza – sfragistyką⁵⁷.

Badania nad pieczęciami prowadził intensywnie w latach 60. XX w., uczestniczył w pracach nad korpusem pieczęci Polski, który miał powstać pod egidą Archiwum Głównego Akt Dawnych, prezentował wynik prac Międzynarodowego Komitetu Sfragistycznego⁵⁸. Bogdan Frankiewicz interesował się nie tylko sfragistyką w okresie średniowiecza, czy czasach wczesnonowożytnych, ale także w czasach najnowszych. Był pionierem badań nad polskimi pieczęciami miejskimi na Ziemiach Odzyskanych, i wykorzystania zastanej „pomorskiej” tradycji heraldycznej i sfragistycznej przez pionierów na Pomorzu Zachodnim⁵⁹.

W 1969 r. Bogdan Frankiewicz umiejętności w zakresie opracowania zbiorów pieczęci, a także prowadzenia badań sfragistycznych poszerzył

Bogdan Frankiewicz w trakcie pracy nad zbiorami pieczęci w zasobie szczecińskiego archiwum, lata 60. XX w.

⁵⁶ Certyfikat Ministre D'Etat Affaires – Direction des Archives de France. APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 22, 71–72, 78; M. Frankel, P. Gut, *Doświadczenia archiwistów szczecińskich we współpracy międzynarodowej*, w: *Od polonizacji do europeizacji Pomorza Zachodniego. Prace ofiarowane prof. Kazimierzowi Kozłowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. M. Machałek, J. Macholak, E. Włodarczyk, Szczecin 2012, s. 451–452.

⁵⁷ B. Frankiewicz, *Uwagi o gabinecie sfragistycznym w Archiwum Narodowym w Paryżu i o pracowniach sfragistycznych w innych krajach*, „Archeion”, 1961, t. 35, s. 131–138.

⁵⁸ Tenże, *Zbiory pieczęci w świetle ankiet Międzynarodowego Komitetu Sfragistycznego*, „Archeion” 1965, t. 42, s. 269–280; K. Chojnacka, *Międzyarchiwalny katalog materiałów sfragistycznych*, „Archeion” 1982, t. 73, s. 101–110; M. Hlebionek, *W stronę Sigillum. Problemy opisu pieczęci w polskich archiwach*, „Archiwista Polski” 2006, nr 4, s. 11–12.

⁵⁹ Bogdan Frankiewicz wygłosił referat o pieczęciach miast w okresie 1945–1950 na Pomorzu Zachodnim i wykorzystaniu zastanej praktyki sfragistycznej i heraldycznej w 1988 r. Opublikowany został on 10 lat później: B. Frankiewicz, *Pieczęcie miast i administracji polskiej na Pomorzu Zachodnim z lat 1945–1950*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 1999, nr 13, s. 75–84.

w trakcie wyjazdu studyjnego do Archiwum Państwowego we Florencji (*Archivio di Stato Firenze*)⁶⁰.

W latach 70. i 80. XX w. Bogdan Frankiewicz w ramach międzynarodowej współpracy archiwalnej przebywał na stażach w archiwach w Kopenhadze, Sztokholmie, wielokrotnie w archiwach NRD w Greifswaldzie, Poczdamie czy Merseburgu⁶¹. W tych ostatnich archiwach pogłębił swoją bazę źródłową do dziejów robotników przymusowych, losów społeczności Żydów niemieckich z Pomorza okresie III Rzeszy, a także sterylizacji i eutanazji chorych psychicznie i z ułomnościami fizycznymi przez totalitarny reżim nazistowski w Niemczech⁶².

Kolejną kwerendą zagraniczną podjętą przez Bogdana Frankiewicza było zebranie źródeł do dziejów kolonii francuskiej w Szczecinie w XVIII i XIX w. Tematem tym interesował się już w końcu lat 50. XX w., popularyzował wiedzę o pobycie kolonistów francuskich na Pomorzu oraz o garnizonach francuskich w trakcie wojen napoleońskich na Pomorzu Zachodnim. Badania nad Hugenotami były jednym z argumentów w podaniu o staż w Paryżu w 1960 r.⁶³.

W celu pogłębienia bazy źródłowej i wiedzy o tej problematyce przebywał w 1985 r. w Deutsches Zentrales Archiv Dienststelle w Merseburgu w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Z wytypowanych przez Bogdana Frankiewicza akt w zasobie merseburskiego archiwum został wykonany mikrofilm, który przechowywany jest w zbiorze mikrofilmów AP Szczecin i dostępny dla użytkowników⁶⁴.

Prócz wyjazdu do Merseburga, w tym samym roku przebywał jeszcze w Berlinie Zachodnim na zaproszenie Historische Kommission zu

⁶⁰ M. Frankel, P. Gut, *Doświadczenia archiwistów szczecińskich...*, s. 453.

⁶¹ Tamże, s. 451–455.

⁶² APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 146.

⁶³ B. Frankiewicz, *Wojny napoleońskie na terenie Pomorza Zachodniego*, w: *Z dziejów wojennych Pomorza Zachodniego. Cedynia 972 – Siekerki 1945*, red. B. Mickiewicz, Poznań 1972, s. 229–262; B. Frankiewicz, *Namhafte Hugenotten im kulturellen und geistigen Leben Stettins*, w: *Die Hugenotten und das Refuge Deutschland und Europa*, hrsg. von F. Hartweg, S. Jersch-Wenzel, Berlin 1990, s. 141–146. W latach 1959–1961 temat „Kolonie francuskie na Pomorzu” był drugim z tematów na napisanie doktoratu przez B. Frankiewicza. APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 71–72; K. Kozłowski, *Kilka słów na pożegnanie wybitnego archiwisty...*, s. 8.

⁶⁴ APSz, Zbiór mikrofilmów. Zob. *Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik po zasobie. Akta do 1945 roku*. Opracowanie zbiorowe R. Gaziński, P. Gut, M. Szukała, Warszawa-Szczecin 2002, s. 490.

Berlin⁶⁵. Celem pobytu była rejestracja pomeraników, zwłaszcza do dziejów Hugenotów na Pomorzu i do historii Szczecina w okresie III Rzeszy w zasobie Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie-Dahlem. Sprawozdanie z tego pobytu opublikował w 1987 r. w „Szczecińskim Informatorze Archiwalnym”. Wówczas to Bogdan Frankiewicz „odkrył” dla polskich badaczy „Kronikę wojenną Szczecina” (Kriegschronik der Stadt Stettin)⁶⁶. Plon tej kwerendy wykorzystał m.in. pisząc rozdział o losach Szczecina w trakcie II wojny światowej w trzecim tomie monografii miasta⁶⁷.

Wyniki kwerend archiwalnych i prowadzonych badań naukowych Bogdan Frankiewicz publikował w formie artykułów, przyczynków, a także książek naukowych i popularnonaukowych oraz wydawnictw źródłowych. W 1974 r. w ocenie dorobku naukowego wykazał autorstwo książki, 23 artykułów w czasopismach i rozdziałów w książkach, 11 recenzji i omówień, a także 3 kroniki wykonane dla władz Boleszkowic (1945–1961), Cedyni (1945–1969) oraz powiatu gryfickiego (1945–1966)⁶⁸. Bogdan Frankiewicz opublikował łącznie 60 prac naukowych i kilkadziesiąt artykułów popularnonaukowych⁶⁹. Dorobek naukowy Bogdana Frankiewicza omówił w 1987 r. Zdzisław Chmielewski na łamach „Szczecińskiego Informatora Archiwalnego” a także w historiografii Pomorza Zachodniego⁷⁰. Obejmuje on prace z archiwistyki, sfragistyki, historii kartografii, a przede wszystkim dziejów Pomorza w XX w., w czasach III Rzeszy (robotnicy przymusowi, Żydzi, eutanazja, sterylizacja) oraz obejmowania Pomorza Zachodniego przez Polskę po II wojnie światowej, budowania struktur państwa i społeczeństwa polskiego na Ziemiach Odzyskanych oraz historię Kościoła katolickiego na Pomorzu w XIX i XX w.

Najważniejszą z publikacji, cytowaną po dziś dzień, stanowiącą już klasyczną pozycję polskiej historiografii Pomorza Zachodniego jest książ-

⁶⁵ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 188.

⁶⁶ B. Frankiewicz, *Pomeranica w archiwach Berlina Zachodniego*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 1987, nr 3, s. 45–54.

⁶⁷ B. Frankiewicz, *Wojenne losy Szczecina*, w: *Dzieje Szczecina*, tom III: 1806–1945, red. B. Wachowiaka, Szczecin 1994, s. 862–905.

⁶⁸ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 135–142.

⁶⁹ K. Kozłowski, *Bogdan Frankiewicz (1923–2003)*, s. 81.

⁷⁰ Z. Chmielewski, *Przegląd publikowanego dorobku dr. Bogdana Frankiewicza (W 65-lecie urodzin)*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 1987, nr 3, s. 11–16; Z. Chmielewski, *Historiografia zachodniopomorska 1945–1985*, Szczecin 1989, s. 76, 78, 83, 87, 89, 118–119, 126, 140, 163, 170, 180, 182, 192, 194, 218, 220–226, 232–234, 250–251, 265–267.

ka *Praca przymusowa na Pomorzu Zachodnim w latach II wojny światowej* wydana w 1969 r.⁷¹. Monografia ta oparta na szerokiej kwerendzie archiwalnej, wyniosła problematykę pracy robotników przymusowych na Pomorzu Zachodnim z poziomu publicystyki i popularyzacji na poziom dyskursu naukowego. Bogdan Frankiewicz kontynuował problematykę pracy przymusowej w III Rzeszy również w kolejnych artykułach i przyczynkach publikowanych w języku polskim i niemieckim⁷².

Innym znaczącym studium Bogdana Frankiewicza jest zbeletryzowany zarys życia „pomorskiej czarownicy” Sydonii von Borcke: *Sydonia*⁷³. Publikacja ta wydana w 1986 r. w szczecińskim wydawnictwie Glob, stanowi od ponad trzech dziesięcioleci podstawowe opracowanie biograficzne tej historycznej postaci dla społeczeństwa regionu Pomorza Zachodniego i miłośników „czarownic” w Polsce. Pracę tę doktor Frankiewicz oparł na materiałach źródłowych, m.in. ze szczecińskiego archiwum i opublikowanych przez Georga Sello w kodeksie dyplomatycznym rodu von Borcke⁷⁴. Przedstawienie losu pomorskiej arystokratki, oskarżonej w sędziwym wieku o czary w formie epickiej, przyczyniło się do popularności książki wśród czytelników, jak też przybliżyło im historię Sydonii. O popularyzatorskim znaczeniu *Sydonii* świadczyć może przygotowanie drugiego wydania w 1996 r., które ukazało się staraniem księdza Jana Dziducha, proboszcza parafii w Marianowie.

Ostatnią monografią Bogdana Frankiewicza, stanowiącą *opus postumum* szczecińskiego archiwisty i historyka są *Szczecińskie cmentarze. Stettiner Friedhöfe*. Książka ukazała się we wrześniu 2003 r. dwa miesiące po jego śmierci, a była efektem kilkudziesięcioleci żmudnej kwerendy archiwalnej, bibliotecznej i terenowej. Autor w monografii zebrał wszelkie wiadomości o nekropoliach w granicach Szczecina, od zapomnianych wiejskich cmentarzy, po Cmentarz Centralny w Szczecinie, jedną z największych nekropolii świata⁷⁵.

⁷¹ K. Kozłowski, *Bogdan Frankiewicz (1923–2003)*, w: *Słownik Biograficzny Archiwistów Polskich*, red. E. Rosowska, t. III, Warszawa 2017, s. 81.

⁷² Z. Chmielewski, *Historiografia zachodniopomorska 1945–1985*, s. 217–234; W. Stępiński, *Praca przymusowa na Pomorzu Zachodnim w latach II wojny światowej w polskiej historiografii*, w: *Zwangsarbeit in Pommern von 1939 bis 1950/ Praca przymusowa na Pomorzu w latach 1939–1950*, red. P. Gut, U. Kiel, J. Macholak, Szczecin-Greifswald 2014, s. 69–70. Zob. również: T. Kubiak, *Publikacje dr. Bogdana Frankiewicza*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 2003, nr 17, s. 13–20.

⁷³ B. Frankiewicz, *Sydonia*, Szczecin 1986.

⁷⁴ G. Sello, *Geschichtsquellen des burg- und schlossgesessenen Geschlechts von Borcke*. III. Band: *Sidonia Borcke*, Berlin 1910.

⁷⁵ B. Frankiewicz, *Szczecińskie cmentarze. Stettiner Friedhöfe*. Szczecin 2003.

Bogdan Frankiewicz był przez kilka dziesięcioleci stałym współpracownikiem najważniejszego czasopisma archiwalnego w Polsce „Archeionu”. Prócz kilku artykułów i przyczynków opublikowanych na jego łamach, szczeciński archiwista był autorem licznych omówień czasopism zagranicznych: włoskich („Archivie Kultura”, „Rassegna degli Archivi di Stato”), hiszpańskich („Boletin Direccio’n General de Archivos y Bibliotecas”, „Boletin de Archivos”), argentyńskich („Revista del Archivo General de la Nacion”), kubańskich („Boletin del Archivo Nacional”), niemieckich („Der Archivar”)⁷⁶. W periodyku tym opublikował również omówienia i recenzje obcojęzycznych wydawnictw czy wystaw archiwalnych⁷⁷. Ponadto był stałym recenzentem periodyku „Baltische Studien” dla „Przeglądu Zachodniopomorskiego”⁷⁸.

Prócz tego popularyzował wiedzę o historii i archiwaliach na łamach prasy codziennej. Pierwsze artykuły napisał w 1955 r. dla „Głosu Szczecińskiego”⁷⁹. Publikował też na łamach „Kurier Szczeciński”⁸⁰, „Ziemi i Morza”⁸¹, a w latach 90. XX w. „Kościoła nad Odrą i Bałtykiem”⁸². Brał udział także w audycjach radiowych⁸³.

W ramach popularyzacji wiedzy o historii regionu prowadził też liczne publiczne wykłady w szkołach, centrach metodycznych nauczycieli, domach kultury i innych placówkach oświatowych na terenie Pomorza

⁷⁶ *Archeion. Bibliografia zawartości tomów I–C*, opracowała R. Piechota, Warszawa 2000, s. 204, 206, 214, 217, 223, 229, 230.

⁷⁷ Tenże, *Kopernikowska wystawa archiwalna w Republice Federalnej Niemiec*, „Archeion” 1975, t. 62, s. 137–139; *Archeion. Bibliografia zawartości tomów I–C*, s. 146, 147, 154, 156, 158, 180, 190, 195, 198.

⁷⁸ APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 184–186; G. Chrapek, *Bibliografia Zawartości „Szczecina” i „Przeglądu Zachodniopomorskiego”*, Szczecin 1989, s. 147.

⁷⁹ Tenże, *List gończy za Karolem Marksem (z Archiwum Państwowego w Szczecinie)*, „Głos Szczeciński” 1955, nr 240 (8–9.10.1955); B. Frankiewicz, *Echa Wiosny Ludów na Pomorzu Zachodnim*, „Głos Szczeciński” 1955, nr 276 (19–20.11.1955); Tenże, *Refleksje o pracy w archiwum szczecińskim*, s. 189.

⁸⁰ Tenże, *Letnia rezydencja książąt szczecińskich*, „Kurier Szczeciński” 1957, nr 128, (31.05.1957).

⁸¹ Tenże, *Dyktatura i Pomorze*, „Ziemia i Morze” 1956, nr 4 (9.06.1956).

⁸² Tenże, *Z dziejów parafii w Trzebiatowie nad Regą*, „Kościół nad Odrą i Bałtykiem” 1995, nr 1; Tenże, *Z dziejów parafii św. Ottona w Pyrzycach*, „Kościół nad Odrą i Bałtykiem” 1995, nr 3; Tenże, *Ks. Albert Willimsky proboszcz w Podjuchach*, „Kościół nad Odrą i Bałtykiem” 2000, nr 11.

⁸³ APSz, Polskie Radio, Regionalna Rozgłośnia w Szczecinie „Polskie Radio Szczecin” Spółka Akcyjna, sygn. N/7796: Szczecin humanistyczny - rozmówca Bogdan Frankiewicz, 1986.

Zachodniego, m.in. uczestniczył w akcji „Wiedza i kultura w zakładach pracy”⁸⁴. W 1985 r. wziął udział w zorganizowanej przez Stację Naukową Polskiej Akademii Nauk w Paryżu prezentacji szczecińskich uczelni i dorobku naukowego Pomorza Zachodniego. Wygłosił w trakcie tej imprezy wykład o historii Pomorza i francuskich kolonistach w Szczecinie w XVIII w.⁸⁵.

Prócz pracy zawodowej w Archiwum w Szczecinie był też członkiem Instytutu Zachodniopomorskiego, współpracował także z Zakładem Historii Pomorza Polskiej Akademii Nauk Pracownia w Szczecinie. Badania nad III Rzeszą, nad robotnikami przymusowymi w okresie II wojny światowej oraz społecznością żydowską stały się asumptem do stałej kooperacji Bogdana Frankiewicza z Główną Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Warszawie oraz jej komisją okręgową w Szczecinie, jak też z Obywatelskim Komitetem Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa. Szczeciński archiwista uczestniczył w projektach organizowanych przez te instytucje, opracowywał dla nich ekspertyzy, opracowania naukowe i organizował wystawy. W 1967 r. na zlecenie komisji Bogdan Frankiewicz przygotował w szczecińskim archiwum wystawę „Pomorze Zachodnie oskarża”⁸⁶. Ponadto był członkiem Komisji Historycznej Związku Bojowników o Wolność i Demokrację⁸⁷.

W trakcie pracy w szczecińskim archiwum Bogdan Frankiewicz prowadził również zajęcia ze studentami. W 1964 r. był lektorem języka niemieckiego w filii UAM w Szczecinie⁸⁸. Kształcenie studentów kontynuował w latach 70. prowadząc lektorat języka niemieckiego w Wyższej Szkole Nauczycielskiej w Szczecinie, a także języka francuskiego w Studium Pomaturalnym w Szczecinie⁸⁹. Z kolei w latach 80. XX w. był wykładowcą na kursach dla urzędników państwowych w Międzywojewódzkim Ośrodku Doskonalenia Kadr Administracji Państwowej w Szczecinie⁹⁰.

Prócz pracy zawodowej i naukowej Bogdan Frankiewicz działał również społecznie w organizacjach zawodowych i społecznych. W 1953 r.

⁸⁴ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 134.

⁸⁵ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 179.

⁸⁶ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 132–134; B. Frankiewicz, *Szczecińska wystawa archiwalna pt. „Pomorze Zachodnie oskarża”*, „Archeion”, 1968, t. 49, s. 178.

⁸⁷ A. Łazarek, *Nekrologia 2003: Frankiewicz Bogdan*, s. 298.

⁸⁸ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 86.

⁸⁹ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 111, 116, 124, 147.

⁹⁰ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 175.

złożył deklarację do szczecińskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego. Działał w nim nie tylko jako popularyzator wiedzy o regionie, ale także pełnił funkcje sekretarza i skarbnika oddziału⁹¹.

W 1965 r. Bogdan Frankiewicz był założycielem Stowarzyszenia Archiwistów Polskich Oddział w Szczecinie. Przez wiele lat pełnił funkcję sekretarza, a następnie prezesa Oddziału, był też delegatem na zjazdy SAP i na Powszechne Zjazdy Archiwistów Polskich w Przemyśle i Warszawie⁹². W trakcie X Krajowego Zjazdu Delegatów SAP w Warszawie w 1993 r. Bogdan Frankiewicz otrzymał tytuł honorowego członka stowarzyszenia⁹³.

Na polu społecznym i politycznym Bogdan Frankiewicz wstąpił w 1961 r. do Stronnictwa Demokratycznego. W jego ramach zasiadał we władzach miejskich i wojewódzkich, prowadził akcje prelekcyjne⁹⁴. W 1953 r. wstąpił także do Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki. W latach 1955–1961 pełnił funkcję przewodniczącego Rady Miejs-

Bogdan Frankiewicz w trakcie wystąpienia na I. Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w Przemyśle, 17–19 sierpnia 1986.

⁹¹ B. Frankiewicz, Refleksje o pracy w archiwum szczecińskim, s. 188; Tenże, Pięćioletnia działalność Polskiego Towarzystwa Historycznego w Szczecinie (1953–1958), „Szczecin” 1958, z. 11–12, s. 130–134; J. Macholak, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Szczecinie 1950–2000, Szczecin 2000, s. 22–64.

⁹² A. Jabłoński, Oddział Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w Szczecinie, w: *Pięćdziesięciolecie Stowarzyszenia Archiwistów Polskich 1965–2015*, Warszawa 2015, s. 147–158.

⁹³ B. Woszczyński, *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich (1965–2005)*, w: *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich 1965–2005. Tradycja i współczesność*, Warszawa 2005, s. 37, 120.

⁹⁴ W ramach działalności w SD w latach 1965–1968 był członkiem prezydium WK SD w Szczecinie, a następnie przewodniczył Komisji Historycznej SD. W imieniu SD był delegatem w Komisji Oświaty i Kultury Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie, a także członkiem Miejskiej Komisji Rozjemczej i Miejskiej Komisji Odwoławczej ds. Pracy. APSz, AZ–AP, sygn. 303, s. 134, 144, 170; APSz, Wojewódzki Komitet Stronnictwa Demokratycznego w Szczecinie, sygn. II/2613.

scowej ZZPKiS w Szczecinie, a w latach 1957–1960 przewodniczącego, a następnie sekretarza Zarządu Okręgu ZZPKiS⁹⁵.

Ponadto działał również w Towarzystwie Rozwoju Ziem Zachodnich, Szczecińskim Towarzystwie Kultury, Towarzystwie Wiedzy Powszechniej Oddział w Szczecinie i Towarzystwie Przyjaźni Polsko-Francuskiej, a także w zespołach chóralnych⁹⁶. W ramach tych dwóch ostatnich zainteresowań, a także posiadanych kwalifikacji językowych (język francuski, niemiecki, hiszpański, włoski, angielski), w 1955 r. został tłumaczem delegacji zagranicznych na V Światowym Festiwalu Młodzieży w Warszawie⁹⁷.

Działalność doktora Bogdana Frankiewicza honorowana była licznymi odznaczeniami i wyróżnieniami. W 1964 r. Rada Państwa nadała mu Srebrny Krzyż Zasługi. W 1966 r. Wojewódzka Rada Narodowa w Szczecinie uhonorowała Bogdana Frankiewicza odznaką Gryfa Pomorskiego. W tym też czasie otrzymał on jeszcze odznaki 1000-lecia Państwa Polskiego i Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa. W 1968 r. Minister Kultury odznaczył Bogdana Frankiewicza Odznaką Zasłużony Działacz Kultury, a w 1969 r. odebrał Odznakę Zasłużonego Działacza Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki. W 1973 r. otrzymał Złotą Odznakę Janka Krasickiego i order Złoty Krzyż Zasługi. W 1975 r. odznaczono go Medalem XXX-lecia Ministra Sprawiedliwości. Z kolei w 1979 r. Rada Państwa nadała mu Krzyż Kawalerski OOP. W latach 80. otrzymał Medal 40-lecia PRL, Srebrny Medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, Odznakę Zasłużonego Działacza Stronnictwa Demokratycznego⁹⁸. W 1995 r. otrzymał z rąk wiceprezydenta Szczecina Pawła Bartnika medal 50-lecia polskiego Szczecina⁹⁹.

⁹⁵ W ramach działalności w związkach zawodowych był m.in. członkiem komisji historycznych ZZPKiS, a także Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych w Szczecinie. W 1976 r. z jej ramienia współorganizował Ogólnokrajowe Spotkanie Weteranów Pracy Pracowników Gospodarki Komunalnej i Terenowej z okazji 70-lecia Związku Zawodowego Pracowników Gospodarki Komunalnej i Terenowej. APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 134, 148.

⁹⁶ K. Kozłowski, *Kilka słów na pożegnanie wybitnego archiwisty...*, s. 8; A. Łazarek, *Nekrologia 2003: Frankiewicz Bogdan*, s. 298–299.

⁹⁷ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 56. W Biurze Delegacji Zagranicznych festiwalu w Warszawie pracował od 17 lipca do 20 sierpnia 1955 r. Zgodę na pracę przy festiwalu młodzieży wydał Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych.

⁹⁸ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 160, 180.

⁹⁹ APSz, AZ-AP, sygn. 303, s. 6, 40, 212.

Na zakończenie wspomnieć też należy, a może przede wszystkim, że Bogdan Frankiewicz był zawsze życzliwy wobec wszystkich osób, które spotykał na swej drodze życiowej, zawodowej czy społecznej, nie zależnie od narodowości czy poglądów. Na niwie archiwalnej bezinteresownie pomagał użytkownikom archiwum szczecińskiego w prowadzeniu kwerend, w poszukiwaniu dokumentów nie tylko do prowadzonych tematów badawczych, ale także potrzebnych w codziennym życiu (kwerendy socjalne – zaświadczenia dla byłych robotników przymusowych). Wiele osób zawdzięczało mu pomoc w uzyskaniu świadczeń z tytułu pracy przymusowej w okresie II wojny światowej.

W trakcie badań nad robotnikami przymusowymi czasów II wojny światowej stykając się ze świadkami historii zyskał ich wielkie zaufanie i wdzięczność za prowadzone działania, zachowanie pamięci o tym okrutnym okresie w ich życiu. Otrzymywał od nich relacje z czasów robót przymusowych, często z oryginalnymi dokumentami z tych czasów. Dziś są one przechowywane w Zbiorze Bogdana Frankiewicza w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie.

Inną zasługą doktora Bogdana Frankiewicza było jest działanie na płaszczyźnie pojednania polsko-niemieckiego. Mimo osobistego doświadczenia robót przymusowych, nadszarpniętego zdrowia z czasów obozu pracy, a przede wszystkim własnego świadectwa o wydarzeniach lat 1939–1945, np. o represjach wobec Polaków po zajęciu Bydgoszczy we wrześniu 1939 roku przez hitlerowskie Niemcy przez cały okres działalności jako archiwista-historyk oraz pracy społecznej współtworzył nici porozumienia i pojednania z narodem niemieckim. Nawiązał liczne kontakty archiwalne, naukowe i osobiste z obywatelami Republiki Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republiki Demokratycznej (do 1990).

Doktor Bogdan Frankiewicz zmarł 2 lipca 2003 r. Do ostatnich dni pozostawał aktywny naukowo i społecznie. Stan zdrowia nie pozwolił mu już uczestniczyć w sesji 27 czerwca o społeczności żydowskiej w Szczecinie przed i po 1945 r. Pochowany został w rodzinnym grobowcu na cmentarzu w Poznaniu. W pamięci archiwistów szczecińskich pozostaje on nadal. W ekspozyturze Archiwum Państwowego w Strzmielu został uhonorowany tabliczką pamiątkową¹⁰⁰, a na Cmentarzu Centralnym w Szczeci-

¹⁰⁰ W gotyckiej piwnicy pałacu w Strzmielu od 1999 r. znajduje się ściana z pamiątkowymi tablicami, poświęconymi zmarłym archiwistom, pracownikom szczecińskiego archiwum, a także zmarłym osobom związanym ze środowiskiem archiwalnym.

nie w 2007 r. posadzono w Alei Pamięci – poświęcone mu „Drzewko Pamięci”¹⁰¹.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- Archiwum Państwowe w Szczecinie, Archiwum Zakładowe – Akta personalne, sygn. 303.
Archiwum Państwowe w Szczecinie:
Zespół 65/385 Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 5, 14, 15, 106.
Zespół 65/1395 Polskie Radio, Regionalna Rozgłośnia w Szczecinie „Polskie Radio Szczecin” Spółka Akcyjna, sygn. N/7796.
Zespół 65/1503 Zbiór Bogdana Frankiewicza, sygn. 93.
Zespół 65/1613 Wojewódzki Komitet Stronnictwa Demokratycznego w Szczecinie, sygn. II/2613.

ŹRÓDŁA PUBLIKOWANE I LITERATURA

- Archeion. Bibliografia zawartości tomów I–C*, opracowała R. Piechota, Warszawa 2000.
Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik po zasobie. Akta do 1945 roku. Opracowanie zbiorowe R. Gaziński, P. Gut, M. Szukała, Warszawa-Szczecin 2002.
Chmielewski Z., *Historiografia zachodniopomorska 1945–1985*, Szczecin 1989.
Chmielewski Z., *Przegląd publikowanego dorobku dr. Bogdana Frankiewicza (W 65-lecie urodzin)*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 1997, nr 3.
Chojnacka K., *Międzyarchiwalny katalog materiałów sfragistycznych*, „Archeion” 1982, t. 73.
Chrapek G., *Bibliografia Zawartości „Szczecina” i „Przeglądu Zachodniopomorskiego”*, Szczecin 1989.
Frankel M., Gut P., *Doświadczenia archiwistów szczecińskich we współpracy międzynarodowej*, w: *Od polonizacji do europeizacji Pomorza Zachodniego. Prace ofiarowane prof. Kazimierzowi Kozłowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. M. Machałek, J. Macholak, E. Włodarczyk, Szczecin 2012.
Frankiewicz B., *Akta z NRD przejęte przez WAP w Szczecinie*, „Archeion” 1983, t. 76.
Frankiewicz B., *Refleksje o pracy w archiwum szczecińskim*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 1993, nr 8.
Frankiewicz B., *Die oppositionelle Gesellschaft in der Nazizeit, Das Beispiel Pommern. Ergebnisse und wichtige Forschungsprobleme*, w: *2. Kolloquium zur Pommerschen Geschichte*, Hrsg. von H. Wernicke, Greifswald 1991.
Frankiewicz B., *Dyktatura i Pomorze*, „Ziemia i Morze” 1956, nr 4.
Frankiewicz B., *Echa Wiosny Ludów na Pomorzu Zachodnim*, „Głos Szczeciński” 1955, nr 276.

¹⁰¹ K. Kozłowski, *Bogdan Frankiewicz (1923–2003)*, s. 81.

- Frankiewicz B., *Ks. Albert Willimsky proboszcz w Podjuchach*, „Kościół nad Odrą i Bałtykiem” 2000, nr 11.
- Frankiewicz B., *Letnia rezydencja książąt szczecińskich*, „Kurier Szczeciński” 1957, nr 128.
- Frankiewicz B., *List gończy za Karolem Marksem (z Archiwum Państwowego w Szczecinie)*, „Głos Szczeciński” 1955, nr 240.
- Frankiewicz B., *Namhafte Hugenotten im kulturellen und geistigen Leben Stettins*, w: *Die Hugenotten und das Refuge Deutschland und Europa*, hrsg. von F. Hartweg, S. Jersch-Wenzel, Berlin 1990.
- Frankiewicz B., *Pieczenie miast i administracji polskiej na Pomorzu Zachodnim z lat 1945–1950*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 1999, nr 13.
- Frankiewicz B., *Pięcioletnia działalność Polskiego Towarzystwa Historycznego w Szczecinie (1953–1958)*, „Szczecin” 1958, z. 11–12.
- Frankiewicz B., *Pomeranika w archiwach Berlina Zachodniego*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 1987, nr 3.
- Frankiewicz B., *Pomoce archiwalne w Archiwum Państwowym w Szczecinie sporządzone przed 1945 rokiem*, „Archeion” 1987, t. 83.
- Frankiewicz B., *Praca przymusowa na Pomorzu Zachodnim w latach II wojny światowej*, Poznań 1969.
- Frankiewicz B., *Sprawozdanie sytuacyjne obwodowych pełnomocników Rządu RP na Pomorzu Zachodnim (wrzesień-grudzień 1945). Wybór źródeł*, „Teki Archiwalne” 1975, nr 15.
- Frankiewicz B., *Stare plany i widoki Kamienia*, „Szczecin” 1957, nr 4–5.
- Frankiewicz B., *Sterylizacja i eutanazja w zakładach psychiatrycznych prowincji pomorskiej 1933–1945*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1996, z. 1.
- Frankiewicz B., *Sydonia*, Szczecin 1986.
- Frankiewicz B., *Szczecińskie cmentarze. Stettiner Friedhöfe*, Szczecin 2003.
- Frankiewicz B., *Uwagi o gabinecie sfragistycznym w Archiwum Narodowym w Paryżu i o pracowniach sfragistycznych w innych krajach*, „Archeion” 1961, t. 35.
- Frankiewicz B., *Wojenne losy Szczecina*, w: *Dzieje Szczecina*, tom III: 1806–1945, red. B. Wachowiaka, Szczecin 1994.
- Frankiewicz B., *Z dziejów parafii św. Ottona w Pyrzycach*, „Kościół nad Odrą i Bałtykiem” 1995, nr 3.
- Frankiewicz B., *Z dziejów parafii w Trzebiatowie nad Regą*, „Kościół nad Odrą i Bałtykiem” 1995, nr 1.
- Frankiewicz B., *Z życia religijnego Polaków na Pomorzu Zachodnim 1933–1945*, „Rocznik Słupski” 1982/1983.
- Frankiewicz B., *Zbiory kartograficzne Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Szczecin” 1957, nr 3.
- Frankiewicz B., *Zbiory pieczęci w świetle ankiet Międzynarodowego Komitetu Sfragistycznego*, „Archeion” 1965, t. 42.
- Frankiewicz B., *Zur Lage der ausländischen Zwangsarbeiter des zweiten Weltkrieges und ihrer Teilnahme am antifaschistischen Widerstandskampf*, w: *Befreiung und Neubeginn. Ausgewähltes und überarbeitetes Protokoll der Wissenschaftlichen Konferenz des Historischen Instituts der Ernst-Moritz-Arndt-Universität am 29. und 30. April 1965*, hrsg. von J. Schildhauer, Berlin 1966.

- Frankiewicz B., *Życie kulturalno-oświatowe w środowiskach polskich jeńców wojennych i robotników przymusowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1939–1945*, „Przełąd Zachodniopomorski” 1974, z. 3–4.
- Gut P., *O zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie do 1945 r.*, w: *Mundus archii mundus memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*, red. M. Frankeł, Szczecin 2007.
- Hlebionek M., *W stronę Sigillum. Problemy opisu pieczęci w polskich archiwach*, „Archiwista Polski” 2006, nr 4.
- Jabłoński J., *Oddział Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w Szczecinie*, w: *Pięćdziesięciolecie Stowarzyszenia Archiwistów Polskich 1965–2015*, Warszawa 2015.
- Kozłowski K., *Bogdan Frankiewicz – archiwista i historyk Pomorza Zachodniego*, „Informator Archiwalny” 1983, nr 11.
- Kozłowski K., *Bogdan Frankiewicz (1923–2003)*, w: *Słownik Biograficzny Archiwistów Polskich*, red. E. Rosowska, t. III, Warszawa 2017.
- Kozłowski K., *Kilka słów na pożegnanie wybitnego archiwisty i znanego historyka Pomorza Zachodniego dr. Bogdana Frankiewicza (1923–2003)*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 2003, nr 17.
- Kubiak T., *Publikacje dr Bogdana Frankiewicza*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 2003, nr 17.
- Łazarek, A., *Nekrologia 2003: Frankiewicz Bogdan*, „Kronika Szczecina” 2003, Nr XXII, Szczecin 2004, s. 297–299.
- Macholak J., *Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Szczecinie 1950–2000*, Szczecin 2000.
- Mijał W., *Problematyka pracy przymusowej w aktach z zasobów archiwów państwowych w Koszalinie i Szczecinie*, w: *Zwangsarbeit in Pommern von 1939 bis 1950/ Praca przymusowa na Pomorzu w latach 1939–1950*, red. P. Gut, U. Kiel, J. Macholak, Szczecin-Greifswald 2014.
- Regestenbuch der Urkundensammlung der Stadt Stettin 1243–1856*. hrsg. von B. Frankiewicz, J. Grzelak, Bd. 1–2, Szczecin 1996.
- Sello G., *Geschichtsquellen des burg- und schlossgesessenen Geschlechts von Borcke*. III. Band: *Sidonia Borcke*, Berlin 1910.
- Stettin/Szczecin 1945–1946. Dokumente-Erinnerungen. Dokumenty-Wspomnienia*, Hrsg. von T. Białecki, B. Frankiewicz, I. Gudden-Lüddecke, Rostock 1994.
- Stępiński W., *Praca przymusowa na Pomorzu Zachodnim w latach II wojny światowej w polskiej historiografii*, w: *Zwangsarbeit in Pommern von 1939 bis 1950/ Praca przymusowa na Pomorzu w latach 1939–1950*, red. P. Gut, U. Kiel, J. Macholak, Szczecin-Greifswald 2014.
- Tandecki J., *Archiwa Państwowe w latach 1944–1989*, Toruń 2017.
- Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik*, red. H. Lesiński, Warszawa 1964.
- Woszczyński B., *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich (1965–2005)*, w: *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich 1965–2005. Tradycja i współczesność*, Warszawa 2005.